

İnsan hüquq və azadlıqlarına demokratikləşmə prosesinin təsiri

Hüquqi dövlət demokratiya, humanizm, insan hüquqları, siyasi və iqtisadi azadlıqlar kimi fundamental ümumbəşəri bir sərvətdir. O, cəmiyyətin bütün seqmentlərinə siyasi həyatda iştirak etməyə bərabər hüquqi imkanlar açır və hər bir fərdin hüquqlarını təmin edir.

Demokratik dövlətin başlıca əlaməti əsas dövlət orqanlarının seçkili olmasıdır. Yeni hakimiyyətin daşıyıcısı tək-tək şəxslər və yaxud şəxslər qrupu deyil, bütün xalqdır. Demokratik cəmiyyətlərdə hakimiyyətin obyektləri və subyektləri xalqın simasında cəmləşir. Referendum və seçkilər demokratik cəmiyyətin ayrılmaz atributlarıdır. Demokratik dövlətlərin məqsədi cəmiyyətin bütün təbəqələrinin maraqlarını müdafiə etməkdir. Belə dövlətin əsas əlamətləri Azərbaycan Respublikasında milli dövlət quruculuğunda öz əksini tapmışdır. Məlumdur ki, demokratiya daim inkişafda olan bir prosesdir və onun insan həyatının bütün sahələrində hakim olması üçün müəyyən bir tarixi dövrün keçilməsi zəruridir. Bəzən isə, əldə edilmiş demokratik dəyərləri qoruyub-saxlamaq onlara nail olmaqdan daha çətin olur. Demokratik dövlətlərin bütün fəaliyyəti xalqın rifahına xidmət edir, qanunla və ən əvvəl konstitusiyaya ilə nizamlanır.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövlətin Əsas Qanununu qəbul edərək və Əsasnaməsi 1919-cu il iyulun 21-də təsdiq edilən Müəssislər Məclisini çağırma bilməmişdi. Azərbaycan Respublikasının konstitusiyasının quruluşunun tarixi, əsasən, SSRİ-nin tarixi ilə bağlıdır. 1921-ci il mayın 19-da I Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayında qəbul olunan Azərbaycan SSR-in Birinci Konstitusiyası AXC-nin süqutuna gətirib çıxarmış dövlət çevrilişini qanunlaşdırmışdı. 1927-ci və 1937-ci illərdə qəbul olunan konstitusiyalar isə, əsasən, 1924-cü və 1936-cı illər SSRİ konstitusiyalarına uyğunlaşdırmanı özündə ehtiva edirdi. Azərbaycan SSR-in 1978-ci il aprelin 21-də qəbul edilmiş sonuncu konstitusiyası da 1977-ci il SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılma məqsədi daşıyırdı. Lakin o vaxt Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik edən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin prinsipial mövqeyi sayəsində bu konstitusiyaya Azərbaycan xalqının milli şüurunun inkişafında mühüm rol oynayan müddə daxil edilmişdi. Söhbət Azərbaycan dilinin dövlət statusunu müəyyən edən 73-cü maddədən gedir. Xatırladaq ki, belə müddə SSRİ-nin 15 respublikasının 12-nin konstitusiyasında öz əksini tapmamışdı.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra da, 1978-ci il Konstitusiyası hüquqi qüvvəsini saxlamışdı. "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Aktinin 4-cü maddəsinə əsasən, 1978-ci il Konstitusiyası öz qüvvəsini yalnız Konstitusiya Aktinə zidd olmayan hissələrdə saxlayırdı.

1991-ci il fevralın 9-da Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qərarı ilə yaradılan Konstitusiya Komissiyası nə iclas keçirdi, nə də Yeni Konstitusiya layihəsi hazırladı. 1993-cü il dekabrın 6-da yaradılan Azərbaycan Respublikasının Yeni Konstitusiya Komissiyası 1994-cü ildə fəaliyyətə

başladı.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyası layihəsinin təşəbbüskarı olan Prezident Heydər Əliyev bu istiqamətdə işləri sürətləndirmək üçün layihənin baxılmaq üçün xüsusi komissiyaya təqdim edilməsi barədə müvafiq göstəriş verdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, bilavasitə, Sədrlik etdiyi komissiyanın tərkibinə məhkəmə, icra və qanunvericilik hakimiyyətlərinin nümayəndələri ilə yanaşı, hüquq, fəlsəfə və siyasi elmlərin nümayəndələri də daxil idi. Daxil olan təklifləri təhlil etmək üçün komissiyanın tərkibində işçi qrup yaradılmışdı. Ümumxalq müzakirələrinin keçirilməsi məqsədilə Konstitusiya layihəsi 1995-ci il oktyabrın 15-də mətbuatda dərc olundu. Daxil olan 2450 təklifin bir qismi Konstitusiya layihəsinin son variantında nəzərə alındı və layihə noyabrın 12-də keçirilən ümumxalq səsverməsində qəbul edildi.

1995-ci il Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının milli dövlət quruculuğunun əsaslarını müəyyən etdi. Konstitusiyada xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olması, dövlətin demokratik, hüquqi və dünyəvi olması, idarəçiliyin hakimiyyət bölgüsü əsasında təşkil edilməsi kimi təməl prinsiplər təsbit olunmuşdur.

İnsan hüquqlarının mühüm təminatlarından biri də onların toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz olmasıdır. Bunun üçün hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabər olmalı, heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir. Həmin məqsədə nail olmaq üçün isə dövlət hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə onun irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq təminat verir.

Əsas hüquqi təminatları və dövlət idarəçilik prinsiplərini müəyyən edən Konstitusiyaya qəbul olunduqdan sonra demokratikləşmə və hüquq islahatları üçün hüquqi zəmin yaradılır.

Demokratiya və insan hüquqları bir-biri ilə sıx əlaqədədir. Belə ki, demokratiya insan hüquqları, insan hüquqları isə demokratiya olmadan mümkün deyildir. Bu baxımdan, demokratik təsisatların yaradılması insan hüquqlarına riayət etməklə gerçəkləşir.

Azərbaycan Respublikasında demokratikləşmə prosesi iki xüsusiyyəti ilə fərqlənir. Ənənəvi Qərb demokratiyalarından fərqli olaraq, ölkəmizdə demokratikləşmə prosesi dövlətin öz təşəbbüsü ilə başlamış, digər tərəfdən isə bu proses beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri nəzərə alınmaqla, qısa müddət ərzində, gerçəkləşdirilmişdir. Bunun isə həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri vardır. Bir tərəfdən, ölkəmiz başqa dövlətlərin səhvlərini təkrarlamadı, lakin digər tərəfdən, tətbiqi üçün hələ şərait yetişməmiş, cəmiyyətin qəbul etməyə hazır olmadığı bezi tədbirlərin həyata keçirilməsində beynəlxalq təşkilatların təkid etməsi, bezi standartların isə ikili xarakter daşması ölkəmizə münasibətdə ayrı-seçkiliyin yaranmasına gətirib çıxardı. Bütün nüanslara baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə demokratik, dünyəvi və hü-

quqi dövlət quruculuğuna yönəlmiş hüquq islahatları dönmədən, ardıcıl şəkildə reallaşdırıldı. Hüquq islahatlarının səmərəliliyinə nail olmaq üçün bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi islahatlar da paralel həyata keçirilməyə başlandı.

Bundan əlavə, insan hüquq və azadlıqlarının təminatı beynəlxalq standartlara tam uyğun şəkildə həyata keçirildi. İnsan hüquqlarına və azadlıqlarına göstərilən böyük diqqət təzahürü olaraq, Prezident Heydər Əliyev 1998-ci il fevralın 22-də "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Fərman imzaladı. Fərman konstitusiyada təsbit olunan insan hüquqlarının təminatının gücləndirilməsi üçün dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etdi. Fərman əsasında iyunun 18-də insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ilk Dövlət Proqramı qəbul edildi.

Azərbaycan Respublikası dünya dövlətləri birliyinin fəal üzvü olduğunu, insan hüquq və azadlıqlarına böyük diqqət yetirdiyini, bir sıra beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısı olmaqla və həmin müqavilələrdən irəli gələn öhdəlikləri dönmədən yerinə yetirməklə təsdiqləyir. Azərbaycan Respublikası müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq edir, onlara məruzələrini təqdim edir və onların tövsiyələrinə diqqətlə yanaşır.

Hüquqi dövlətdə insanların öz baxış, məslək və əqidəsini qanun çərçivəsində müdafiə və təbliğ etmək imkanları təmin edilir. Bu da, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin formalaşması və fəaliyyət göstərməsində, siyasi plüralizmdə və mətbuat azadlığında öz ifadəsini tapır.

Azərbaycan Respublikasında fikir, söz və mətbuat azadlığının inkişafına təminat yaratmaq dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Azərbaycan dövləti cəmiyyətin mütərəqqi inkişafının digər demokratik norma və dəyərlərlə yanaşı, söz və mətbuat azadlığının mövcudluğu ilə üzvi şəkildə bağlı olduğunu nəzərə alaraq, ötən dövr ərzində, bu sahədə mühüm tədbirlər görmüşdür. Demokratik dövlətlərin təcrübəsindən istifadə etməklə, söz və mətbuat azadlığının inkişafı üçün zəruri olan qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Prezident Heydər Əliyevin "Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 1998-ci il 6 avqust tarixli Fərmanı ilə ölkədə keçmiş hakimiyyətlərin kütləvi informasiya vasitələri üzərində tətbiq etdiyi dövlət senzurası ləğv olunmuşdur. Kütləvi informasiya vasitələrinin qeydiyyatdan keçdiyi Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi 2000-ci ildə ləğv edilmiş və bununla da, kütləvi informasiya vasitələrinin qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, demokratik şəkildə təsis edilməsi proseduru yaradılmışdır. Beləliklə, kütləvi informasiya vasitələrinin istifadəsinə və yayılmasına nəzarət edə biləcək dövlət mexanizmi aradan qaldırılmışdır.

Azərbaycan dövlətinin söz, fikir və mətbuat azadlığının inkişafı üçün apardığı siyasətin mahiyyətini ölkənin Avropa Şurası qarşısında götürdüyü öhdəlikləri, insan hüquqları ilə bağlı olan beynəlxalq müqavilələrin əsas prinsiplərini səmərəli şəkildə

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

yerinə yetirmək və cəmiyyətin inkişafının tələblərinə uyğun olaraq, yeni hüquqi-normativ aktlar işləyib-hazırlamaqla onları ictimai praktikada səmərəli şəkildə həyata keçirmək təşkil edir.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə götürən qanunvericilik və icra tədbirləri nəticəsində siyasi partiyalar, qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunlar beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır. Azərbaycanda hazırda 54 siyasi partiya, 2487 qeyri-hökumət, o cümlədən, 148 hüquq-müdafiə təşkilatı, 66 həmkarlar ittifaqı və 4110 kütləvi informasiya vasitəsi qeydə alınmışdır. Onların hamısı sərbəst fəaliyyət göstərir.

Ölkəmizdə insan hüquqları sahəsində mühüm tədbirlərdən biri də Şərq aləmində, ilk dəfə olaraq, ölüm cəzasının ləğv edilməsidir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə 1993-cü ildən icrasına moratorium qoyulmuş bu müstəsna cəza növü 1998-ci il 10 fevral tarixli qanunla tamamilə ləğv olunmuşdur. Bununla hər bir insanın təbii və ayrılmaz hüququ olan yaşamaq hüququna əsaslı təminatlar verilərək, insanın həyatdan məhrum edilməsi yolverilməz hesab olunmuşdur.

Prezident Heydər Əliyevin apardığı humanist siyasət nəticəsində, 1995-ci ildən əfv və amnistiya təsisatları bərpa edilmişdir. İndiyə qədər ölkəmizdə əfv barədə 47 Fərman və Sərəncam verilmiş və 5 mindən çox adam əfv edilmişdir, 9 amnistiya aktı 96 mindən çox şəxsə tətbiq edilmiş, o cümlədən, təxminən 25 min məhkum cəzaçəkmə müəssisələrindən azad olunmuşdur.

İnsan hüquqlarının təminatı müvafiq müdafiə mexanizmləri olmadan mümkün deyildir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər kəsə qanunla qadağan olunmamış üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını müdafiə etmək hüququ vermişdir. Bundan əlavə, insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması dövlət siyasətinin həlledici istiqaməti, bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi müəyyən edilmişdir. Təsadüfi deyil ki, hüquqi dövlətin ayrılmaz atributu kimi insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sonradan ölkədə həyata keçiriləcək hüquq islahatlarının əsas prioritetinə çevrilmişdir.

Hüquq islahatlarının həyata keçirilməsi, demokratik təsisatların və qanunun aliliyi prinsipinin möhkəmləndirilməsi sahəsində qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə 1996-cı il fevralın 21-də Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Hüquq İslahatları Komissiyası yaradıldı. Komissiya ilkin mərhələdə reallaşdırılacaq hüquq islahatlarının prioritetlərini müəyyən edir və Sovet ittifaqından miras qalmış hüquq sisteminin fəlsəfəsini tamamilə dəyişdirir. Azərbaycan Respublikasında aparılan hüquq islahatlarının təməlini ümumbəşəri demokratik prinsiplər, qanunun aliliyi və insan hüquqlarının müdafiəsi kimi fundamental dəyərlər, ədalət mühakiməsi prinsipləri təşkil edir. Eyni zamanda, xalqımızın dövlətçilik tarixi və ənənələri, inkişaf etmiş ölkələrin hüquqi dövlət quruculuğu təcrübəsi nəzərə alınır.

Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru